We vragen u enkel voor persoonlijk gebruik onze content te kopiëren. Het delen van deze content met anderen is niet toegestaan © Het Financieele Dagblad 2023.

We moeten goed leren twijfelen aan de wetenschap

Bastiaan Rutjens

Wantrouwen in de wetenschap rukt op. Veel sceptici zien wetenschappers als deel van een bestuurlijke elite, die op grote afstand van hen staat. Politici én wetenschappers moeten wetenschap en beleid scherper van elkaar scheiden.

Essay

Een wekelijks inzicht van vooraanstaande of juist opkomende denkers en schrijvers

Bastiaan Rutjens is universitair docent sociale psychologie aan de Universiteit van Amsterdam en gespecialiseerd op het gebied van wetenschapsscepsis.

Onderzoekers breken zich het hoofd over de vraag waarom een deel van de bevolking wetenschap niet meer accepteert. Van klimaatontkenners die IPCC-rapporten negeren tot boeren die de stikstofmodellen van het RIVM in twijfel trekken. Of neem coronasceptici die zich niet lieten vaccineren. De coronapandemie stelde de toch al fragiele relatie tussen wetenschap en publiek op scherp; menig viroloog kreeg te maken met bedreigingen.

Hoe moeten we omgaan met dit groeiende wantrouwen? Om te beginnen is het van belang een expliciet onderscheid te maken tussen gezonde en ongezonde scepsis. Gezonde scepsis is goed en kritisch zijn op de wetenschap ook. Sterker nog, gezonde scepsis is – in de vorm van georganiseerde twijfel – een van de pijlers onder wetenschap. Wetenschap is het enige venster op de wereld dat zichzelf steeds weer probeert te corrigeren. Tijdens de pandemie waren veel wetenschappelijke inzichten net nieuw en

werd soms zwaar geleund op een op dat moment beperkte wetenschappelijke evidentie. Om in zo'n geval meer bewijs te verlangen is een uiting van goed twijfelen.

Lopend buffet met feiten

Dit wordt anders bij ongezonde scepsis. Ongeacht de wetenschappelijke consensus over een onderwerp (bijvoorbeeld: de aarde warmt op door menselijk handelen, genetisch gemodificeerd voedsel is veilig om te eten) wordt wetenschap weggewuifd als onzin, als 'ook maar een mening', of zelfs als corrupt. Hier is dus sprake van een systematische ontkenning van wetenschappelijke inzichten – '*science denial*'. In hun boek met gelijknamige titel hebben de Amerikaanse onderzoekers Gale Sinatra en Barbara Hofer het over '*cafetaria-style denial*'. Vrij vertaald: stel je een lopend buffet voor waar divers wetenschappelijk bewijs uitgestald ligt. Mensen schuifelen langs de verschillende bakken, scheppen op wat ze willen geloven, en laten de hun onwelgevallige feiten lekker liggen.

Geen onbevangen blik

Onderzoek laat inderdaad zien dat ongezonde scepsis afhankelijk is van het onderwerp. De meeste mensen hebben geen directe bezwaren tegen sterrenkunde of psycholinguïstiek. Hoe anders is dat bij onderwerpen als klimaatwetenschap, vaccinatie of genetische modificatie. Burgers kunnen, ongeacht hun opleidingsniveau, zwaarwegende ideologische, religieuze, of morele bezwaren hebben tegen wetenschappelijke inzichten rond deze onderwerpen. Dit zegt iets over waar ongezonde scepsis vandaan komt: zodra wetenschap raakt aan persoonlijke opvattingen of overtuigingen is het moeilijk om met een onbevangen blik naar die wetenschap te kijken. Is hier iets tegen te doen?

Tot op zekere hoogte wel. Bij wantrouwen gericht op een specifiek wetenschappelijk onderwerp kan getracht worden de oorzaak te achterhalen. Dit kan inzicht bieden in de mogelijkheden om die twijfel weg te nemen. Als iemand zich niet wil laten vaccineren omdat zij het als onnatuurlijk ziet, kun je proberen dit beeld bij te stellen. Maar voor een andere vaccinatietwijfelaar, die vaccins ziet als onderdeel van een groter complot tussen industrie en overheid, zal deze strategie niet werken.

Dan is er meer nodig, waarbij ook de rol van politici en wetenschappers moet worden betrokken. Zij zijn soms medeverantwoordelijk voor het eroderende vertrouwen in wetenschap, door wetenschap en beleid niet scherp van elkaar te scheiden. Een diffuus onderscheid tussen beide vergroot het wantrouwen in de wetenschap als instituut.

Rutte en Van Dissel

Tijdens de pandemie zag je dat veel burgers kritiek op beleid rond mondkapjes, avondklok, lockdown of het maximaal aantal bezoekers vaak direct vertaalden naar twijfel aan de wetenschap als instituut. Dat was te verwachten, want de politiek verzuimde zélf duidelijk de grens te markeren tussen politiek en wetenschap. Hét symbool van die grensvervaging was het beeld van premier Mark Rutte en RIVM-directeur Jaap van Dissel die samen een persconferentie gaven.

Hoewel het goed is om beleid op robuuste wetenschappelijke inzichten te baseren, en hier transparant over te zijn, is het van groot belang om duidelijk te maken dat het maken van beleid een volstrekt ander proces is dan het genereren van kennis en data. Hier ligt een taak voor beleidsmakers en politici.

Het is natuurlijk aantrekkelijk om wetenschap als rechtvaardiging voor beleid te gebruiken. Dit geldt evenzeer voor consumentenproducten als shampoos en gezichtscrèmes: ondanks een bepaald publiek wantrouwen in de wetenschap is het nog altijd zo dat een wetenschappelijk sausje kan helpen om je product meer geloofwaardigheid te geven. Maar zowel beleidsmakers als wetenschappers zelf zouden er goed aan doen om aan te geven waar wetenschap ophoudt en beleid begint.

‘Hoe sterker het gevoel dat wetenschappers heel anders zijn dan jijzelf, hoe minder acceptatie van wetenschap’

Als wetenschap en politiek helder van elkaar gescheiden blijven, geeft dit burgers de mogelijkheid om beleid te bekritiseren zonder daarmee meteen de inzichten waarop het gebaseerd is weg te hoeven wuiven. En te worden weggezet als iemand die wetenschap ontkent. Ter illustratie: wetenschappers brengen de gevolgen van te hoge concentraties aan stikstof voor de natuur in kaart, maar het is vervolgens aan de politiek om te bepalen of agrarische bedrijven worden onteigend, en hoe dan. Politici moeten duidelijk communiceren dat dit een beleidskeuze is.

De vaak diffuse relatie tussen politiek en wetenschap wijst op een dieperliggende oorzaak van het wantrouwen. Die kom je op het spoor door te kijken naar welk aspect van wetenschap het zich richt. Wetenschap is niet alleen een instituut, maar ook een methode (of meer specifiek een gereedschapskist met verschillende wetenschappelijke methoden). Wetenschapontkenners vallen vaak de wetenschap als instituut aan. Maar ironisch genoeg laten ze zich vaak voorstaan op de betrouwbaarheid en validiteit van hun eigen onderzoeksmethoden, of van onderzoeken die zij aanhalen om hun punt te maken.

In de beruchte documentaire *Behind the Curve* uit 2018 over Flat Earthers – mensen die

geloven dat de aarde plat is – zie je dit ook terug: er is institutioneel wantrouwen in de mainstream wetenschap, maar niet in de wetenschappelijke methode – er wordt gebruikgemaakt van min of meer dezelfde gereedschapskist.

Psychologische afstand

In dit onderscheid tussen methode en instituut zit volgens mij een belangrijke boodschap verstopt: blijkbaar vinden sommigen dat de 'verkeerde' mensen toegang tot die wetenschappelijke gereedschapskist hebben. Dit suggereert dat er sprake is van een breder wantrouwen, gericht op het establishment. Academische kennis zoals verworven aan de universiteit wordt gezien als het toegangskaartje tot dat establishment, en dit creëert een bepaalde afstand tussen 'hoogopgeleiden' en de rest van het land.

Recente studies laten zien dat de mate waarin mensen psychologische afstand tot de wetenschap ervaren, bijdraagt aan hun wantrouwen. Hoe sterker het gevoel dat wetenschap iets abstracts is, en dat wetenschappers heel anders zijn dan jijzelf, hoe minder acceptatie van die wetenschap. De boodschap is dus: wetenschap is niet genoeg 'van ons allemaal'.

Het lijkt mij evident dat veel burgers een vergelijkbare afstand ervaren tot de politiek. Dat maakt het extra lastig om een scherp onderscheid tussen wetenschap en beleid te maken – als politiek en wetenschap beide een representatie vormen van een onbereikbaar establishment met onduidelijke spelregels, dan hoeft het niet te verbazen dat ze op één hoop worden gegooid. Gelukkig toont onderzoek ook dat het verkleinen van die psychologische afstand leidt tot meer vertrouwen.

Hoe doe je dat? Door wetenschap concreet te maken: te laten zien dat ze relevant is voor het persoonlijke leven van mensen en impact heeft op hun directe omgeving, in het hier en nu. Uit enquêtes blijkt dat veel mensen niet weten wat wetenschappers doen, geen wetenschappers kennen, en niet inzien hoe wetenschap een positieve invloed op hun leven heeft. Ze zien wetenschap als iets abstracts, iets wat ver van hen af staat.

Faces of Science

Een uitstekend voorbeeld van hoe je wetenschap naar het publiek brengt, is het project Faces of Science van Nemo kennislink, een website voor scholieren en studenten. Wetenschappers geven een inkijkje in hun onderzoek via blogs, foto's en filmpjes. Daardoor zie je wie ze zijn en wat ze zoal doen tijdens een werkdag. Als je de afstand tot de burger verkleint, neemt de voedingsbodem voor ongezonde scepsis af: over een instituut dat je een beetje kent en begrijpt kun je goed twijfelen.

Bastiaan Rutjens is universitair docent sociale psychologie aan de Universiteit van Amsterdam en gespecialiseerd op het gebied van wetenschapsscepsis.

Wilt u reageren?

De opinieredactie van het FD verwelkomt uw bijdrage. Stuur uw reactie naar opinie@fd.nl. De spelregels voor lezersbijdragen vindt u hier.